

EURASIA CENTER

Eurázsia
Központ

Elemzések

**Üzbegisztán fejlődésének
prioritásai a 2023-as tavaszi
alkotmánymódosítás és az
előrehozott elnökválasztás
tükrében-V.**

Veres Szabolcs

EK/2024/1.

Eurázsia Központ Elemzések

Kiadó:
Eurázsia Központ

Szerkesztő:
Dr. Horváth Levente

A kiadó elérhetősége:

1117 Budapest, Infopark sétány 1i
eurasiacenter@uni-neumann.hu
<https://eurasiacenter.hu/>

Kiadásért felelős személy:

Dr. Horváth Levente, igazgató

Jelen elemzés és annak következtetései kizárólag a szerzők magánvéleményét tükrözik és nem tekinthetők az Eurázsia Központ álláspontjának.

EURÁZSIA KÖZPONT

Budapest 2024.

© Eurázsia Központ, Neumann János Egyetem

ISSN 2939-550X

ÜZBEGISZTÁN FEJLŐDÉSÉNEK PRIORITÁSAI A 2023- AS TAVASZI ALKOTMÁNYMÓDOSÍTÁS ÉS AZ ELŐREHOZOTT ELNÖKVÁLASZTÁS TÜKRÉBEN-V.

Veres Szabolcs

Absztrakt

Üzbegisztán gazdasági és politikai helyzetével kapcsolatos jövőképek nagyon összetettek. Regionális szinten Taskent igyekszik vezető szerepet vállalni a régióban, melynek köszönhetően Kazahsztánnal egyfajta versenyszerű együttműködések közepette rivalizálnak egymással. A közép-ázsiai ország számára földrajzi fekvése, hogy minden térségbeli országgal, valamint Afganisztánnal is szomszédos egyszerre előny és hátrány. Az Üzbegisztánnal kapcsolatos gazdasági adatok azt mutatják, hogy az ország a világban zajló geopolitikai folyamatok mellett is viszonylag stabil helyzetben van, ami a jövőre való tekintettel pozitív.

Kulcsszavak: Közép-Ázsia, Üzbegisztán, jövőkép.

Abstract

The prospects for Uzbekistan's economic and political situation are very complex. At the regional level, Tashkent is trying to assume a leading role in the region and is competing with Kazakhstan in a kind of competitive cooperation. For the Central Asian country, its geographical location, which borders all countries in the region as well as Afghanistan, is both an advantage and a disadvantage. Uzbekistan's economic data show that the country is in a relatively stable position despite the geopolitical processes in the world, which is positive for the future.

Keywords: *Central Asia, Uzbekistan, future vision.*

Bevezetés

Az ötrészes elemzéssorozat utolsó részének célja, hogy bemutassa és egy átfogó képet adjon a közép-ázsiai régió földrajzi centrumában elhelyezkedő Üzbegisztán 1991-es függetlenségétől kezdve a 2023. július 9.-én megrendezésre került előrehozott elnökválasztásig azáltal, hogy felvázolja az országban történt meghatározó politikai és gazdasági történéseket. Valamint bemutassa az Üzbegisztán jövőjével kapcsolatos kihívásokat.

Melyek a 2023 áprilisban megszavazott üzbég alkotmányreform legfőbb elemei – Mirzijojev mandátumának kérdését nem számítva –, és mi indokolta azokat?

Egy évvel függetlensége elnyerése után, 1992. december 8-án Üzbegisztán újonnan független államként elfogadta [első](#) alkotmányát. Ezt az alkotmányt a köznyelvben szimbolikusan csak „Karimov alkotmányának” nevezték, ami Üzbegisztán első elnökére, Iszlám Karimov személyére vonatkozott. Az azóta eltelt mintegy 30 évben Üzbegisztánt gyakran kritizálták nem demokratikus alkotmány és az alkotmányos normák megsértése miatt. 2016 decemberében - Iszlám Karimov [halála](#) miatt – Üzbegisztánban Shavkat Mirzijojev személyében új elnököt [választottak](#). Első elnöki ciklusát követően 2021 októberében Mirzijojevet másodszer is a közép-ázsiai ország elnökévé választották. Mirzijojev az üzbég társadalom körében reformerként és haladó vezetőként Üzbegisztánban és külföldön is egyaránt jelentős népszerűsége telt szert. Sikeres gazdasági reformjai ellenére Üzbegisztán politikai berendezkedése meglehetősen autokratikus maradt. 2021 végén Mirzijojev kijelentette, hogy Üzbegisztán meglévő alkotmányát úgy kell módosítani, hogy az tükrözze a világban bekövetkezett „új valóságot” és az ország előtt álló új feladatokat. Így az új alkotmányszöveg kidolgozása érdekében az Olij Majlisban (a parlamentben) kezdeményezte egy kizárólag képviselőkől álló Alkotmányos Bizottság létrehozását. Az elkészült alkotmánytervezetet [2022. júniusára](#) készítették el, és nyilvános vitára tették közzé. Azonban az új üzbég alkotmánytervezet Karakalpak Autonóm Köztársaságtól elvette volna az autonóm státuszát. Természetes módon ez a döntés a helyi lakosság óriási tiltakozását váltotta ki, melyek utcai zavargásokba is átcsaptak. A történetek meghátrálásra kényszerítették a taskenti kormányt, aki végül nem fogadta el az új alkotmánytervezetet, amelyben törölték Karakalpak tartomány szuverén köztársasági státuszát. Tehát a 2023 április végi üzbég alkotmánymódosító referendum valójában 2022-ben lett volna megrendezve. A történeteket követően Mirzijojev elnök később bejelentette, hogy az alkotmánymódosító folyamatot nem szabad siettetni, és folytatni kell a tervezetet. Így a 2022-ben tartandó népszavazást elhalasztották, és az év végére elkészítették az újból módosított alkotmányszöveget is.

Ezt követően 2023. április 30-án Üzbegisztánban már az újra módosított alkotmányra [szavazhatott](#) a lakosság. A 84,5%-os részvételi arány mellett lebonyolított népszavazás során az üzbég szavazásra jogosult állampolgárok 90,2%-a az alaptörvény módosítása mellett tette le a voksát, míg a lakosság mindössze 9,35%-a szavazott nemmel módosításra. A népszavazás által megerősített alkotmánymódosítás 2023. május elsejei hatályba lépésével pedig az új, módosított alkotmány Üzbegisztánban többek között előírja az elnöki ciklus ötről hét évre történő emelését, és lehetővé teszi Shavkat Mirzijojev, jelenlegi üzbég elnök számára, hogy akár további két, hétéves mandátumot szerezzen. Mindezt annak ellenére, hogy második elnöki mandátuma 2026-ban lejárt volna. Az üzbég

alkotmánymódosítás hozadékeként a taskenti kormány 2023. július 9-re egy előrehozott elnökválasztást írt ki.

Az üzbég elnöki ciklus módosítása mellett az új üzbég alkotmány 128 cikkely helyett már 155 cikkelyt tartalmaz, valamint az alkotmányban foglalt normák száma is 275-ről 434-re emelkedett. Ezen módosításoknak köszönhetően pedig Üzbegisztán alkotmányának mintegy 65%-át módosították. Az új üzbég alkotmány első cikke szerint Üzbegisztán demokratikus, jogi, társadalmi és szekuláris állam, mely meghatározások együtt nagyon szokatlanok, bár történelmi a szociális állam megfogalmazására vannak (A „társadalmi állam” fogalmát először Lorenz von Stein használta 1850-ben bár kissé eltérő módon).

Emellett például az alkotmány preambuluma azt is magába foglalja, hogy Üzbegisztán államiságának története több mint 3000 éves időszakot ölel fel, ami történelmileg is vitatható.

Bár a 2023 áprilisában elfogadott üzbég [alkotmány](#) egy része gazdasági, igazságügyi és kormányzati kérdésekre is kiterjed, az új alkotmány legfőbb prioritása azon garanciák megerősítése, amelyek születésüktől fogva védik minden üzbég állampolgár jogait és szabadságait.

Az alkotmányreform legfőbb elemei között lehet még megemlíteni a lakásjog kérdését. Az új alkotmány értelmében minden üzbég állampolgárnak joga lesz a lakhatáshoz. Senkit nem foszthatnak meg otthonától, csak bírósági végzés alapján. Ilyen esetekben a tulajdonost megtérítik az ingatlan értékéért és az ezzel kapcsolatos veszteségekért. Az új alkotmánnyal a foglalkoztatási jogok is módosultak. Ennek értelmében mindenkinek joga lesz munkához, olyan munkakörülmények között, amelyek megfelelnek az egészségügyi és biztonsági követelményeknek. Minden állampolgár méltányos díjazásban részesül a munkájáért, anélkül, hogy az a nemzeti minimálbér alá csökkenne. Az állam megvédi az embereket a munkanélküliség hatásaitól és szakképzési programokat is szervez az állampolgárok számára.

Emellett, ami Üzbegisztánban eddig kérdéses téma volt az az egészségügy. Az új alkotmány erre is kitér és kimondja, hogy az Üzbég Köztársaság állampolgárainak joguk van az állam által fizetett garantált szintű orvosi ellátáshoz. Ez ebben a formában hiányzott a korábbi alkotmányokból. Emellett az oktatás kérdést is alkotmányba foglalták, amely szerint az állam garantálja a folyamatos oktatási rendszer kialakítását. Ez magában foglalná az óvodai és iskolai létesítmények fokozott biztosítását, valamint az ingyenes középfokú oktatást és a szakképzést. A középfokú végzettség kötelező lenne. Emellett az üzbég polgárok beiratkozhatnak az állam által fizetett felsőoktatási képzésekre. A felsőoktatási intézményeknek a törvény értelmében joguk lenne a tudományos szabadsághoz, az önkormányzatisághoz, a kutatás és az oktatás szabadságához is. Érdekes, hogy Mirzijojev kampányának egyik sarkalatos pontja, az oktatás kérdésköre volt, amivel a fiatalokat célozta meg azáltal, hogy a felsőoktatást helyezte a választási kampányának középpontjába. Mirzijojev választás előtti beszédeiben ígéretet tett,

hogy újabb elnöki ciklusa esetén nagy figyelmet fordít az ország oktatáspolitikájára és hét év alatt 1 milliárd dollárt biztosít a köz- és felsőoktatás fejlesztésére.

Mindezekon kívül az üzbég alkotmánymódosítással kapcsolatban fontos pont még az, hogy az új alkotmány szerint az állam köteles lesz a kedvező befektetési és üzleti környezet biztosítására és lehetővé kell tenni a vállalkozók számára, hogy a nemzeti jogszabályokkal összhangban önállóan végezzenek bármilyen üzleti tevékenységet. Emellett a Minisztertanács új intézkedéseket vezetne be a nyitottság, az átláthatóság biztosítása, a nagyobb hatékonyság előmozdítása és a végrehajtó hatóságok korrupciójának csökkentése érdekében.

Az üzbég alkotmányosmódosítás egyértelműbbé tette a hatalmi ágak szétválasztását az államigazgatási ágak között. Eszerint megerősítenék a törvényhozó kamara hatáskörét. Elsősorban a jogalkotási kérdésekre helyezné a hangsúlyt a miniszterelnök-jelöltek jóváhagyása és a Minisztertanács tagjai által készített jelentések áttekintése mellett. A Szenátus tevékenysége a regionális jelentőségű kérdésekben, a helyi képviselőtestületek fejlesztésében, valamint a legfelsőbb államhatalmi szervek – köztük az Alkotmánybíróság, a Legfelsőbb Bíróság és a Legfelsőbb Bírói Tanács – kialakítására irányulna. A Szenátus kizárólagos létszámát 14-ről 18-ra emelik. A szenátorok számát 100-ról 65-re csökkentik. Üzbegisztán 14 régiójából négy-négy szenátort választanak, további kilencet pedig az elnök nevezne ki. (Most minden régióban 6 szenátort választanak, 16-ot az elnök nevez ki).

Ezen kívül bővültek a kormány hatáskörei és funkciói, valamint felelősségi köre is. Azonban a khokimokról (tartományi, városi és kerületi kormányzókról) szóló cikk érintetlenül maradt. Noha követelések merültek fel a khokimok régóta várt megválasztásának bevezetésére, ez a módosítás nem került bele az új alkotmányba. A khokimokat továbbra is felülről, a kormány nevezi ki.

Kikerült az alkotmányból Karakalpak autonómiájának eltörlése, hozzáátve, hogy olyan személy, aki az Olij Majlis tagja, nem lehet egyidejűleg tagja Karakalpaksztán Legfelsőbb Tanácsának is tagja.

A módosítások ellenére új alkotmányszöveg összességében számos hiányosságot, hibát és vitát tartalmaz. Az üzbég közvélemény nagyon alacsonyan szinten ismeri az alkotmány tartalmát, amely hosszú évekre meghatározza életüket.

Hogyan alakul napjainkban Közép-Ázsia és benne Üzbegisztán szerepe a világpolitikában és -gazdaságban?

2023-ban a közép-ázsiai országok összGDP-je [elérte](#) a 450 milliárd dollárt. A régióban az elmúlt két évtizedben történt politikai, gazdasági és társadalmi változások Közép-Ázsia GDP teljesítménye szempontjából több mint hétszeres növekedést eredményeztek (a reál GDP növekedést tekintve ez a szám négyszeres növekedést mutat).

Közép-Ázsia öt országának ilyen jellegű dinamikus gazdasági növekedési eredménye a 2000-s évek második felében (majd mind az öt országban egyszerre) végbemenő strukturális, közigazgatási és politikai átalakulásoknak az eredménye, melyhez a régió szerencsés földrajzi fekvése (kereskedelmi csomópont), ásványkincsekben gazdag területe (kőolaj, földgáz, arany, urán, cement, stb.), valamint a globális nyersanyagpiacokon kialakult kedvező feltételek egy időben történő megléte is kedvezően járult hozzá.

2000 és 2020 között a közép-ázsiai országok átlagos éves gazdasági növekedési üteme 6,2-6,9% körül [mozgott](#). Míg ugyanebben az időszakban az úgynevezett feltörekvő országoké 5,3%, a világ többi országának éves átlagos gazdasági növekedése pedig 2,6% körül alakult.

A 2020-as évekre a régió növekvő népessége egy óriási, modern eszközökre és szolgáltatásokra vágyó piacot alakított ki, ezzel egyidőben bővítve a humán munkaerőforrások tömegét. Közép-Ázsia jelenlegi 77 milliós lakossága folyamatosan, évi közel 2%-os arányban növekszik. Az elmúlt 20 év során átlagosan 1,6%-kal nőtt a régió lakossága, ami azt jelenti, hogy 2000 óta az öt közép-ázsiai ország összlakossága 1,4-szeresére nőtt. Az ENSZ becslései szerint a régió átlagos éves népességnövekedési üteme 2040-ig várhatóan 1,1% körül fog alakulni. Ez a fajta demográfiai helyzet pedig jelen körülmények között határozottan kedvez Közép-Ázsia gazdasági növekedésének.

Külső hatások

A közép-ázsiai régió 2007 és 2019 között (Covid-19 járványig bezárólag) gyorsan fejlődött. A régióba érkező közvetlen külföldi befektetések (FDI) mértéke elérte a bruttó a 378,2 milliárd dollárt.

A közvetlen külföldi befektetések (FDI) szintjét Közép-Ázsiában jelentősen befolyásolta a Covid-19. Az FDI projektek teljes száma a régióban a 2019-es 121-ről 2020-ra 42-re esett vissza. Emellett az FDI-projektek értéke 62%-kal, 11,4 milliárd dollárról 4,4 milliárd dollárra csökkent. A legtöbb külföldi tőke a régióba Kínából, Oroszországból és az Európai Unióból érkezik. A magas forrásbeáramlás Kínából és Oroszországból Közép-Ázsia öt országa számára új lehetőségeket nyit, ugyanakkor hosszú távú kockázatokat is jelent.

A közép-ázsiai országok folyamatos és fenntartható fejlődése az öt ország közötti kiegyensúlyozott kapcsolatok, a közös pénzügyi források bevonása, valamint a régió belüli jószomszédi kapcsolatok erősítése, a regionális és nemzetközi szervezetek, a fejlesztési bankok programjai (Ázsiai Fejlesztési Bank, Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank, stb.) nélkül elképzelhetetlen, csakúgy, mint a gazdasági fejlődés szempontjából kulcsfontosságú, a hazai megtakarításban rejlő lehetőségek ésszerű kiaknázása.

A közép-ázsiai regionális kereskedelem fejlődési üteme kihatással van a régióban történő beruházásokra is. Ebből a szempontból nézve Üzbegisztán és Kazahsztán

erőteljes lendületet ad a régió belüli kereskedelem fejlődésének. A térség országai közötti gazdasági együttműködés kiemelt területei az infrastrukturális fejlesztések (vasút és közútfejlesztések, energia hálózatok fejlesztése) és ipari együttműködések. Ez a két legfontosabb irány, mely segít a régió belüli együttműködés és az ipari termelés fellendítésében, valamint a régió élelmezésbiztonságának javításában.

Közép-Ázsiai és üzbég jövőkép

Az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank (European Bank for Reconstruction and Development, EBRD) szeptemberi regionális gazdasági előrejelzése szerint a 2022-es geopolitikai – és az ebből következő világgazdasági – eseményekkel szemben Közép-Ázsia a vártnál ellenállóbbnak bizonyult. Az EBRD a korábbi előrejelzéseire képest pozitívan módosította a közép-ázsiai régióval kapcsolatos számait.

Az EBRD szerint a Közép-Ázsiára vonatkozó felfelé irányuló módosítások elsősorban a fogyasztói kedv fellendülését tükrözik, amelyet a közszféra béremelései, valamint a külföldön dolgozók hazautalásai, s a nyugati szankciók következtében az Oroszországgal folytatott árnyékkereskedelem növekedése eredményezett.

Azonban a Világbank [szerint](#) az európai és közép-ázsiai régió kilátásai jelentős bizonytalanságnak vannak kitéve, mivel egy elhúzódó vagy eszkalálódó háború Ukrajnában a kereskedelem és a befektetések széttöredezettségét okozhatja. Ezen kívül a régiós pénzügyi stresszkockázat is jelentősen megemelkedett, tekintettel az országok magas adósság szintjére és az inflációra.

A nagy kérdés: reformátorból autokrata?

Shavkat Mirzijojev első elnökké választását követően nem követte előde sem szigorúan ellenőrzött és belpolitikáját, és sem pedig elszigetelődött külpolitikai irányvonalát.

A karimovi rendszer 1996-ban Üzbegisztán a gazdasági fejlődésének irányt meghatározva a kormány mesterségesen beleavatkozott a gazdaságba, tévesen megszabta a mezőgazdaság és az ipar irányvonalát és áttért az import-helyettesítési politikájára. Mindez rossz döntésnek bizonyult, mivel az elhibázott gazdaságpolitika eredményeként rendkívül alacsony volt a gazdaság hatékonysága és a gazdasági növekedés üteme, magas lett a munkanélküliség és a munkaerő elvándorlás aránya, valamint mérhetetlenül elterjedt az országban a korrupció.

A hibás gazdaságpolitika következtében pedig csak idő kérdése volt, hogy Üzbegisztán gazdaságának mikor lesz szüksége rendszerszintű és következetes reformokra, amelyek 2016-ban az ország új elnökének Shavkat Mizirjojevnek a hatalomra kerülésével meg is kezdődhetek. Az új elnök szinte azonnal hozzálátott a gazdaság megreformálásához. Mirzijojev elnök reformjainak következtében megkapta reformátor „gúnynevet”, melyet önmagával kapcsolatban Üzbegisztán

elnöke maga is előszeretettel használ. 2016 után a mirzijojevi reformok során Üzbegisztánban elkezdődött az árfolyamok egységesítése és a devizapiac liberalizálása (2017 nyár-ősz). Az új elnök jelentősen csökkentette a külföldről Üzbegisztánba érkező termékekre kiszabott vámokat (2017-18), valamint csökkentette az üzleti tevékenységgel járó adminisztratív költségeket, és új adóreformot is bevezetett (2019).

Emellett Üzbegisztán jövőképe elsősorban attól függ, hogy az ország milyen mértékben lesz képes kihasználni az előtte álló lehetőségeket, amit a közép-ázsiai régió egyre nagyobb felértékelődést jelent. És hogyan birkózik meg azokkal a belső feszültségekkel (infláció, infrastrukturális fejlesztések), amelyek jellemzik ma az országot.